

Hildakoen eta bizidunen arteko ekonomia

2017ko urtarrilaren 2an John Berger eleberrigile, olerkari eta saiogilearen heriotza jakin bezain fite, berak izkiriaturiko ‘Twelve theses on the economy of the dead’ [‘Hildakoen ekonomiari buruzko hamabi tesi’] euskaratzea erabaki nuen nire blogean. Omenaldi xumea ez ezik, hildakoen eta bizidunen arteko komunitatearen ikerketa ere izan zen. Idazle fin horren ildoari jarraiki, baieztza dezakegu hildakoek bizidunak inguratzen dituztela. Bizidunak hildakoen erdigunean bizi dira. Erdigune horretan daude denboraren eta espazioaren dimentsioak, baina erdigune hori inguratzen duena denboragabetasuna da. Bergerren irizpide zorrotzaren arabera, erdigunearen eta bere inguruen artean hartu-emanak suertatzen dira, ohiki argiak izaten ez direnak. Hartu-eman horietaz baliatu dira erlijioak, mistifikazioak sortuz. Erlijioak kezkatuta egon dira hartu-eman horiek argiagoak egitearren, baina ez dute beti lortu, hartu-eman argiaren bakantasu-na denboragabearen eta denboraren arteko muga ukigabe zeharkatu ahal duenaren bakantasanaren ondorioa delako.

Hildakoen eta bizidunen arteko komunitatea agertzen da, hamabi tesien azalpena kontuan izanik. Espazioan zehar ez ezik, denboran barrena ere metatzen da kolektibitate berezi hori. Behin bizi izandako guztiak hartzen ditu bere baitan. Eta horrela hausnartu beharko genituzke hildakoak. Bizi izan ondoren, hildakoak ezin dira bizigabeak izan nehoiz. Haatik, hildakoak une denboragabean bizi dira. Denborara jaurti izana baizik ez dute oroitzen, existitu edo existitzen den orok egiten duen erara. Horretan hildakoak ez dira jaiogabeak bezalakoak: hildakoek oroimen hori daukate; jaiogabeek,

ordea, ez. Hori dela eta, hildakoen kopuruak gora egin ahala, oroimena zabaltzen da.

Batzuetan bizidunek denboragabetasuna nabaritzen dute, agerian loaldian, estasian, muturreko arrisku uneetan, orgasmoan eta apika norberaren heriotzaren esperientzian. Bergerren iritziz, une horietan irudimen bizidunak esperientziaren esparru osoa ihautzen du eta norberaren bizitzaren edo heriotzaren ertzak gaingiditzen ditu, hildakoen irudimen ernea ukituz. Tamalez, egungo kapitalismoan, etorkizunik gabeko inposaturiko sistema ekonomiko honetan, ahaztu dugu bizidun guztiek hildakoen esperientzia igurikitzen zutela, eta hildakoak bizidunen azken etorkizuna izaten zirela. Behiala bizidunak osagabeak izaten ziren. Horrela, hildakoak eta bizidunak elkarren mendekoak izaten ziren beti. Alta, Bergerrek salatu zuenez, norberekeria-mota moderno bakar batek elkarren mendekotasun hori apurtu du: hildakoak desagertu direlakoan daude egun bizidunak, denbora eta denboragabetasunaren arteko zirkulua apurtu ondoren. Hildakoekiko komunitatea ezabatzen hasi dira, bizidunen kolektibitatea suntsitzeari ekin dioten bitartean. Hildakoak ahaztu, bizidunak bakartu ditu gure kapitalismoak denbora kronometratu, homogeneo eta hustuan.

Ni ez naiz hemengoa

Bergerren hamabi tesiok aintzat hartuz, 2016an argitara emandako dokumental bat gogoratu dut, *I'm not from here* izenburukoa (*Ni ez naiz hemengoa* izanen litzateke euskaraz, Joseba Sarrionandiaren liburuan bezala). 26 minutuko film horretan, Maite Alberdi zuzendari eta ekoizle txiletarrak eta Giedrė Žickýtė zuzendari eta ekoizle lituaniarrak islatu nahi zuten zer alienazio-mota esperimentatzen duten etorkinek. Horretarako bide berezi bat hausnartu zuten: 'film kontzeptual' batetik alzheimerra zuten migratzaileen eskarmentua ezagutzera ematea. Hala izanik, Josebe -91 urteko emakume

euskalduna– protagonista bilakatu zen, Txileko zahar-etxe batetik mundu globalaren komunikabide batera (*The New York Times* egunkarian irakur daitezke filmaren laburpen eta historia, Maite Alberdik idatziak; artikuluan dokumental osoa ikusteko esteka ere badago).¹

Filmean Josebek kontatzen digu bera «vasca» edo euskalduna dela, Erreterian jaioa, nahiz eta bere nazionalitatea txiletarra izan, eta jarraian herri amerikar horren pasaportea ikus dezakegu bere izenarekin. Espainiako armada faxistak sorturiko gerra baino lehenagoko argazkiei so egiteko aukera ere ematen digu dokumentalak, Joseberen oroitzapen zuri-beltzak ikusgai. 1925ean mundura bertaratu izana gogoratzeko kapablea izanda ere, eguneroko gauzak ahazten ditu sarritan. Zaharrendako egoitzan ele egiten du bere kideekin, eta berba irmoarekin esaten die, behin eta berriro, bera ez dela espainola, euskalduna baizik. Egoiliar gehienen iritzia- ren aurka sostengatzen du bere identitatea, haserretu arte. «Ni naz euskalduna, Erreteriko alaba», dio Josebek euskaraz, bere identitatea eta nortasuna nabarmendu nahian, etxe horretan gatzelaniaz mintzatu behar dela entzun ondoren. Debeku horixe adierazi duen gizon edadetua agurtzerakoan, Josebek «ondo izan» bat botako dio euskaraz, bere jarrera garbi utziz, espainolezko solasaldiarekin bat ez datorren marka izanen balitz bezala. Otorduan bertze gizon adindun batek adieraziko dio Joseberi euskaldun guztiak terroristak direla, baita koldarrak ere, bonbak jaurti eta Frantziako aldera ospa egiten dutelako; eta gure emakume euskaldunak, amorrus beterik, «¡Gracias!» («Eskerrak!») ihardetsiko dio espainolez, ironia osoz.

Josebe bi aldiz bizi da erbestean: geografian eta historian, edo espazioan eta denboran. Erbeste horretatik bere espazio eta denbora borrokatu eta gorde behar izan ditu. Filmaren hasieran Josebek bere sendia aipatuko digu: espetxeratua izan ez zedin, Euskaditik ihes eginiko senarra, eta hiru seme-alaba. Hori gogoratzeko ahalmena dauka; ez, aldiz, non dagoen bera orain. Tarte batean, emakume euskaldun honek

galdetuko dio bertze emakume zahar bati ea norbaiten zain dagoen. Josebe bera ere norbaiten esperoan dago: gauean bere alabaz galdezka ikus dezakegu geriatrikoaren atarian, «Alazne?» itaunduz, ohera joan aurretik. Egoitza horretan zortzi hilabete eraman arren, Josebek ez du oraindik ulertu zergatik dagoen zahar-etxean, bisita bat baizik ez delakoan. Berarentzat gau bakoitza berria da, «Alazne?» errepikatuz. Berdin zaio telefonoz bere alabak komentatu ziola hau ez dela bisitaldi bat, baizik eta bere etxe eta egonlekua. Joseberen gogamenean, berriz, Errenteria zabaltzen da, ez Txileko leku hura. Berak erranen digu Euskadin bizi dela, Errenterian, ez han. Emakume euskaldun hau ez da hangoa.

Maite Alberdiren aburuz, iraganaren eragina esploratzen lagundu zion «aparteko emakume honek», hots, nola zehazten gaituen iraganak, atzokoa gogoratzeko gai ere ez garenean:

Alzheimerrak orainaldia ezaba dezake, baina gure bizitzaren zeharrik bizirik jarraitzen dute gure oroitzapenetan. Horrela, iragana orainarekin batera existitzen da, eguneroko esperientziarekin bat eginik.

Joseberen nortasunean denbora eta espazioa lantzen dira egunero, leku eta une berezietatik iragana eta oraina proiektatuz. Eritasuna eta atzerria nahasten dira denbora eta espazioa bereganatzeko ahaleginean. Denbora eta espazioa ez dira esfortzurik gabe emanak: egunetik egunera, gauetik gauera eraiki, landu eta aldarrikatu behar dira. Borrokatzeko eremua da oraina deitzen dugun denborazko lekua. Zenbait gogorapen desagertuko dira, eta aldi berean bertze zenbait mantenduko dira. Saihestezina da prozesu hori. Bizitza da historian ezabatze eta idazteko prozesu hori, bakoitzak bete behar duen narrazioa. Gure gomuta mugatua denez, iragana hartu, moztu eta finkatu behar dugu etengabe, orain batetik, aukeratu dugun unetik, alzheimerrak jotako gaixo baten modura, hildakoen eta bizidunen artean, John Bergerren komunitatean bezala.

Bergerren tesietan baieztatzen da bizidunek denboragabatasuna nabaritzen dutela loaldian, estasian, muturreko arrisku uneetan, orgasmoan, norberaren heriotzaren esperientzian.

Agian eritasunean ere nabaritzen dugu, batik bat alzheimerean, denboraren eta denboragabetasunaren zirkuluaren mugan, erdigunearen eta inguratzen duenaren arteko mugarrietan. Joseberen kasuan gorputz prekario eta zaugarri baten erresistentzia daukagu agerian, espazioan eta denboran bere lekua eta unea berretsi nahian. Joseberen denbora ez da gurea. Hala gomutatzen dugu inozoki, haatik, zein da gure denbora? Eta non dago denboragabetasunarekiko gure lotura? Non iraganeko etorkizuna gure bizitzetan, non hildakoen eta bizidunen arteko kolektibitatea egunero, hilero, urtero?

Hiria deserrian

Halako itaunketak bururaten zaizkit jaio nintzen hiriburuan ibiltzen naizen bakoitzean. Hiriko karrikak ez dira espazio hustua, denboran zehar hildakoak gogorarazteko asmoz bizidunek eraikitako leku eta uneak baizik. Tamalez, Iruñeko erdigunean inposatutako geografia eta historia faxismoarenak dira. Hiria zedarritzen duten bi ardatz daukagu Bigarren Zabalgunea deitutakoan. Alde batetik, Armada etorbidetik Behe Nafarroa etorbidera doana (Generalísimo Franco izan zen iraganean izenez), eta, bertze aldetik, Karlos III.arena. Biak gurutzatzen dira, biek hiria gurutziltzatzen dute. Lehenengo ardatzean Gotorlekua eta Gobernu Militarra daukagu hasieran, hiriko nortasun militar eta belikoa xedatuz. Ardatz horren erdian Gobernu Zibilaren eraikin frankista dugu, El Escorial monasterioaren tankerako fatxada batekin, eta handik gutxira Frantzisko Xabierkoa eliza. Ardatz hori Victor Eusa arkitekto frankistak proiektaturiko gurutze erraldoi batean bukatuko da, Apaizgaitegiko egonlekuan. Horrela, Espainiako armada nazionaletik Eliza katolikora doan propaganda frankista nazional-katolikoa zabaltzen da. Bertze ardatzean, Gurutzadan Eroritakoen Monumentua daukagu goialdean, geroago Kaputxinoen San Antonio eliza eta Gobernu Zibila erdian, eta behealdean Diputazioa

eta Gaztelu Enparantza. Bi ardatzek hiria gurutzatzen dute, kalbario batean bezala. Handik paseatzen naizenean, neure buruari esaten diot: «Ni ez naiz hemengoa». Deserri batean bezala sentitzen naiz. Espazio hori eta denbora hori ez dira ez nire lekua, ez nire unea.

Eroritakoen Monumentu faxistari dagokionez, bizitzari eta heriotzari buruzko gezur hutsa bertzerik ez da: Mola eta Sanjurjo jeneral kolpistei gorazarrea, hezurrezko gezurra martirologioz jositako kupula baten azpian. Eta dena gurutzada baten izenean, mendetan zehar bultzaturiko erabateko mobilizazio erlijioso-beliko eternalean. Mausoleo faxistan Antso VII.a Azkarra, Frantzisko Xabierkoa, Karlismoa, Falangismoa eta Afrikatik etorritako Armada kolonialista espainola bat datoz, hobi komunak, fusilamenduak, erailketak eta hiritarren izu eta zigorra estali ostean. Hori dela eta, Iruñean ‘Zer egin Eroritakoen Monumentuarekin?’ izeneko jardunaldiak bete zirenean, hitzaldi batean garbi utzi nuen nire jarrera: mausoleo faxista eraistearen aldekoa. Ezbairik gabe. Hildakoen eta bizidunen arteko kolektibitate osoa aldarrikatzeko ordua heldu zaigu, erdigunea eta inguratzen duena gogorazteko eta bizitzeko, lurralde honetan, egunero, hilero, urtero. Hildakoak ez dira nehoiz desagertu, denboraren poderioz garaile hiltzaileen gezurra inposatua izan arren. Gure bizitza prekario eta zaurgarrien erresistentziaren zain daude hildakoak, denbora eta denboragabetasunaren arteko zirkulutik. Bai, monumentu erraldoia eraitsi behar dugu, harriz harri. René Char olerkariak idatzita utzi zuenez, gure herentziak ez dauka aurretik inolako testamenturik. 🍷

Oharrak

1. www.nytimes.com/2016/09/13/opinion/im-not-from-here.html?ref=nyt-es&mcid=nyt-es&subid=article&r=0